

СОЦІАЛЬНА РОЛЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

В. ШАКУН

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри кримінального права
(Національна академія внутрішніх справ),
заслужений діяч науки і техніки України*

Реформи в Україні, що продовжуються вже 25 років, призвели до кардинальних змін у житті суспільства, сприяли виникненню системної кризи, яка охопила економіку, суспільну сферу, банківський, фінансовий і валютний ринки. Злиденне існування більшості населення, несправедливість, корупція стали реаліями наших днів. Ситуація ускладнюється завдяки деформованій правовій свідомості, низькому рівню правової культури населення, зниженню моральних вимог у суспільстві. Наслідок вказаних обставин — протиправна поведінка, злочинність, яка становить реальну загрозу соціально-економічному та політичному розвитку України. Потреба усунення такої загрози змушує сучасну науку переглядати завдання і функції всієї правової системи України, у тому числі однієї з фундаментальних галузей права — кримінального права. Саме кримінальне право має безпосередньо охороняти життя, здоров'я, права і свободи громадян, що прямо закріплено в чинному кримінальному законодавстві України.

Сучасне кримінальне законодавство зазнає постійних змін. Разом із тим

слід визнати, що у процесі боротьби зі злочинністю не завжди присутні наступальність, робота на «випередження», врахування попереднього досвіду, аналіз помилок і прорахунків, не розробляються заходи щодо їх усунення. Зміни законодавства і правозастосовної практики мають екстенсивний, кількісний характер. Принципові якісні зміни, засновані на багаторічному вітчизняному і зарубіжному досвіді, практично відсутні. Враховуючи реалії сучасного світу, кримінально-правова політика мала б орієнтуватися на міжнародні стандарти і досвід протидії злочинності, успішність якої багато в чому залежить від того, наскільки усвідомлено, теоретично обґрунтовано вона здійснюватиметься. Важливу роль у цьому відіграє правильне трактування таких фундаментальних, базових понять науки кримінального права, як його функції, завдання та цілі.

Як відомо, функції права як соціального інституту — це ключові напрями юридичного впливу права на суспільні відносини, в яких розкриваються сутність і соціальне призначення права у суспільному житті. Функції права поділяють на соціальні (нерідко їх нази-

вають загальносоціальні) і спеціально-юридичні.

Соціальні функції права виражають роль права як соціального регулятора відносин у різних сферах суспільного життя, а також його значущість для суспільства загалом. Це такі функції, як економічна, політична, культурно-історична, виховна та функція соціального контролю.

Спеціально-юридичні функції права визначають засоби і прийоми регулювання суспільних відносин; ними є регулятивна й охоронна.

Розрізняють також функції кожної з галузей права. Так, функції кримінального права — це об'єктивні, відносно стійкі, специфічні властивості цієї галузі права як правового регулятора суспільних відносин, зумовлені особливостями властивих їй предмета і метода кримінально-правового регулювання, що забезпечують можливість вирішення завдань кримінального права. Соціальна роль кримінального права проявляється саме в його функціях. Можна сказати, що функції кримінального права — це його призначення відповідно до суспільних потреб. Кримінальне право виконує п'ять основних функцій: охоронну, регулятивну, попереджувальну (превентивну), виховну і політичну. Дві останні водночас є і загальносоціальними функціями права. Деякі інші функції, які може виконувати кримінальне право (функція забезпечення справедливості, поновлювальна, прогностична та інші функції) є похідними від основних.

Ступінь реалізації кожної із зазначених п'яти основних функцій у конкретній системі кримінального права залежить від змісту цієї системи, який, у свою чергу, визначається фазою її історичного розвитку. Історично первинною є охоронна функція, реаліза-

ція ж виховної функції є показником демократичності суспільства.

Подальший розвиток кримінального права не заперечує теоретичної можливості появи у нього нових функцій, однак про зміст цих функцій нині не можна зробити певних висновків. Отже, основні функції кримінального права за своїм змістом є відносно стабільними і лише незначною мірою визначаються змістом конкретно-історичної системи права. Тому відповідь на питання, які функції виконує сучасне кримінальне право України, збігається з відповіддю на питання про те, які функції кримінального права є взагалі. Цими функціями є зазначені вище п'ять основних функцій, а також похідні від них. Завдання кримінального права — це імперативи, які формулює і встановлює у вигляді норм кримінального закону законодавець, на основі того, що дотримання цих імперативів забезпечує досягнення цілей кримінального права. Система цілей кримінального права є ієрархізованою і має в своїй основі головну мету, яка підпорядковує собі інші цілі. Головна мета кримінального права України на сучасному етапі полягає в кримінально-правовому забезпеченні конституційно встановленої обов'язку держави, що визначений ст. 3 Конституції України, а саме — утвердження і забезпечення прав та свобод людини.

Кримінальне право передусім здійснює охоронну функцію, захищає певні цінності і суспільні відносини, у тому числі й урегульовані іншими галузями права.

Не менш важливою є регулятивна функція. Основне регулювання суспільних, політичних й економічних процесів у країні здійснюється іншими галузями права (конституційним, адміністративним, цивільним, господарським

тощо), кримінальне ж право сприяє розвитку суспільних відносин у певному напрямі, відповідному політиці держави, і перешкоджає появі та існуванню небажаних відносин і явищ.

Зміст охоронної та регулятивної функцій права, взятих окремо, є значно ширшим ніж зміст кожної із загальносоціальних функцій, оскільки вони проявляються в усіх без винятку сферах соціальної дійсності, що входять до сфери правового регулювання.

Попереджувальна (превентивна) функція має дві сторони: загальне та спеціальне попередження злочинів. Загальне попередження зводиться до загрози покарання за вчинення злочинів; ця загроза адресована всім громадянам. Спеціальне (окреме) попередження полягає в притягненні до кримінальної відповідальності, покаранні та застосуванні інших заходів кримінально-правового характеру щодо осіб, які вчинили злочин.

Кримінальне право також здійснює виховну функцію, сприяє розвитку правосвідомості населення. Вона спрямована на формування в усіх громадян переконань, що роблять для них вчинення злочинів внутрішньо неприйнятним.

Політична функція полягає в тому, що кримінальне право є нормативною основою діяльності держави у сфері кримінально-правової політики. Успіхи або невдачі у сфері протидії злочинності, відповідно, підвищують або знижують авторитет державної влади в цілому.

Розглядаючи функції кримінального права у світлі міжнародних стандартів, слід звернутися передусім до рекомендацій Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН). ООН є загально-визнаним центром координації міжнародного співробітництва держав і міжнародних організацій у протидії зло-

чинності. Особливу роль у координаційній діяльності, формуванні міжнародно-правової бази боротьби зі злочинністю, виробленні міжнародних стандартів у цій сфері відіграють Конгреси ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, які розробляють концептуальні положення, що спрямовані на удосконалення національного законодавства та розширення співпраці правоохоронних органів різних країн у сфері протидії злочинності. Не став винятком і Тринадцятий Конгрес ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (далі — Конгрес), що відбувся 12–19 квітня 2015 р. у столиці Катару місті Доха.

Основним результатом форуму стала Дохійська декларація про включення питань попередження злочинності та кримінального правосуддя до більш широкого порядку денного ООН з метою вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права на національному і міжнародному рівнях, а також участі громадськості [1]. У Декларації глави держав і урядів, міністри і представники держав — членів ООН заявили про взяття на себе зобов'язання застосовувати всеосяжні і комплексні підходи до протидії злочинності, насиллю, корупції та тероризму в усіх його формах і проявах, приймати всеохоплюючі та інклюзивні національні стратегії і програми у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя, які повною мірою враховують корінні причини злочинності, а також умови, що сприяють її виникненню. У Декларації наголошено, що освіта для всіх дітей і молоді, у тому числі й викорінення неграмотності, як і підвищення інформованості суспільства, є необхідною умовою попередження злочинності

і корупції та сприяння створенню культури законслухняності, яка підтримує верховенство права і права людини за поваги культурної самобутності. Задля вказаної мети пропонується вжити заходи, зокрема включити питання попередження злочинності, кримінального правосуддя та інші аспекти верховенства права у внутрішні системи освіти кожної з держав-учасниць.

У зв'язку з проблемою тероризму учасники Конгресу заявили про своє занепокоєння у зв'язку з розширенням масштабів діяльності організованих злочинних груп, причетних до тероризму, рішуче засудили поширення тероризму і насильницького екстремізму, закликали держави здійснювати співробітництво на регіональному й міжнародному рівнях, у тому числі у сфері правоохоронної діяльності та обміну оперативною інформацією з метою боротьби з тероризмом у всіх його формах і проявах, дотримуючись міжнародних норм у сфері прав людини.

Увага держав-учасниць до таких різновидів злочинної поведінки є не випадковою. Пригадаймо резонансні світові події лише за 2016 р.: теракт 14 липня в Ніцці (Франція) призвів до загибелі близько 90 осіб (терористична організація «Ісламська держава» взяла на себе відповідальність за цей теракт); 22 липня у Мюнхені 18-річний хлопець іранського походження (мав подвійне громадянство — Німеччини та Ірану) напав на торговий центр, де вбив 9 осіб, поранив ще 20; три бойовики терористичної організації «Ісламська держава» 23 липня в афганській столиці Кабул вчинили теракт, в якому загинуло 80 осіб, понад 230 отримали поранення; 19 грудня у Берліні (Німеччина) вантажівка в'їхала в натовп людей на різдвяному

ярмарку, загинули 12 осіб, понад 50 отримали травми різного ступеня тяжкості. За даними «*The Washington Post*», відповідальність за атаку взяла на себе терористична організація «Ісламська держава» [2]. Все це свідчить про те, що протидія таким злочинам нині є надзвичайно актуальною для багатьох країн.

Держави — учасниці Конгресу заявили про прагнення нарощувати потенціал національних систем кримінального правосуддя, у тому числі шляхом оновлення і зміцнення внутрішнього законодавства; вживати на національному і міжнародному рівнях ефективних заходів, спрямованих на попередження отримання терористичними групами вигоди у результаті виплати викупу; розширювати співробітництво для протидії загрозі з боку іноземних бойовиків-терористів; попереджати поїздки іноземних бойовиків-терористів із держав — членів ООН, до них або через них; попереджати фінансування, мобілізацію, вербування й організацію іноземних бойовиків-терористів; активізувати зусилля щодо того, щоб будь-яка особа, яка бере участь у фінансуванні, плануванні, підготовці чи здійсненні терористичних актів або у підтримці терористичних актів, була притягнута до суду відповідно до міжнародного права, а також норм внутрішнього законодавства.

У Декларації заявлено про взяття учасниками зобов'язання вживати ефективних законодавчих, адміністративних і судових заходів з метою попередження, кримінального переслідування та покарання за всі форми катувань та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження і покарання. Наголошено, що викорінення безкарності має пріоритетне значення.

Держави-члени визнали свою відповідальність за належне реагування на загрози, що з'являються і видозмінюються у зв'язку зі злочинністю, яка стала можливою завдяки успіхам в економічній, соціальній та технологічній сферах. Відповідно, держави-члени прагнуть розробляти і здійснювати всеохоплюючі заходи реагування у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя, у тому числі спрямовані на зміцнення потенціалу судових і правоохоронних органів, за необхідності вживати законодавчі й адміністративні заходи для ефективного попередження нових, таких, що з'являються і видозмінюються, форм злочинності і боротьби з ними на національному, регіональному і міжнародному рівнях. У зв'язку з цим:

- попереджати і припиняти злочинну діяльність, що здійснюється за допомогою мережі Інтернет;
- посилювати і застосовувати всеохоплюючі заходи у сфері попередження злочинності і кримінального правосуддя стосовно незаконного обороту культурних цінностей;
- більш детально досліджувати зв'язки між злочинністю в містах та іншими проявами організованої злочинності в деяких країнах і регіонах, включаючи злочини, що здійснюються бандами, у зв'язку з чим розширювати можливості соціального залучення і працевлаштування задля соціальної реінтеграції підлітків і молоді;
- вживати ефективних заходів для попередження і вирішення серйозної проблеми таких форм злочинності, які впливають на навколишнє середовище, зокрема, незаконний оборот дикої живої природи (флори і фауни);
- забезпечити, щоб правоохоронні органи та органи кримінального правосуддя мали спеціальні знання, дос-

від і технічні можливості для протидії новим і таким, що з'являються, формам злочинності, надавати цим органам необхідну фінансову і структурну підтримку.

Держави-члени звертають увагу на те, що нові форми транснаціональної організованої злочинності можуть охоплювати контрабандний оборот нафти і нафтопродуктів, незаконний оборот дорогоцінних металів і каменів, незаконний видобуток корисних копалин, підробку товарів із товарним знаком, незаконний оборот органів, крові і тканин людини, а також піратство і транснаціональну організовану злочинність на морі.

Обговорюючи успіхи та виклики в реалізації комплексної політики і стратегій у сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя з метою сприяння забезпеченню верховенства права на національному і міжнародному рівнях, а також підтримки стійкого розвитку, учасники Конгресу підтвердили наявність взаємозв'язку між верховенством права і стійким розвитком. Було зазначено, що верховенство права є одночасно підсумком і непорушною умовою процесу розвитку.

Майже всі зазначені проблеми, що перебували в центрі уваги учасників Конгресу, актуальні і для нас. Зараз особливо гостро в Україні стоїть проблема кримінально-правової протидії корупції та шахрайству. Нещодавно американське видання «*Washington Post*» опублікувало статтю, в якій говориться, що західні гроші лише допомогли українським елітам не працювати над реформуванням своєї країни, а далі продовжувати грабувати її, що в Україні «скромні успіхи економічних реформ були змиті безкарністю на “верхівці” і відсутністю прогресу в реформуванні суспільних служб» [3].

Загальносвітовий рейтинг *Transparency International* (неурядова міжнародна організація по боротьбі з корупцією) за 2016 р. ще не складено. У рейтингу за 2015 р. Україна перебуває на 130 місці з 168. Україну визнали найбільш корумпованою державою у Європі і Центральній Азії [4]. Можна констатувати, що у наші дні Україна підійшла до небезпечної межі, за якою відсутність реальних повсякденних заходів із протидії корупції може призвести до розпаду держави або нелегітимної зміни державного ладу.

Не менш важлива проблема — тероризм. Живучість тероризму і його небезпека становить все більшу загрозу не лише безпеці України, а й усій світової спільноти, оскільки він завдає удару по самій суті цінностей, які визначають людське існування: правах і свободах, демократії, принципу верховенства права, стабільності. Термін «тероризм» застосовується для позначення багатьох видів насильницьких дій, спрямованих на досягнення економічних, соціальних, релігійних, політичних та інших цілей. Мета сучасного тероризму — насильницька зміна державної політики і державного ладу, а також дискредитація влади в очах власного народу і світової спільноти; дискредитація і зрив зусиль держави щодо протидії злочинності, дискредитація і зрив заходів, які вживаються щодо вирішення соціальних і економічних завдань, щодо створення та зміцнення демократичної системи, здатної інтегруватися в світову спільноту; завдання матеріальної, моральної і політичної шкоди особі, суспільству, державі.

Проблема тероризму набула в Україні неабиякої актуальності з початку агресії з боку Російської Федерації в Криму і на сході України. Але вказані події з тероризмом пов'язуються не завжди

і не всюди. Термін «тероризм» не дуже популярний у Європі, коли йдеться про Україну. Зазвичай звучать інші терміни: «сепаратизм», «бойовики», «учасники конфлікту» тощо. П. Белтон, британський журналіст, який працює на BBC і часто буває у зоні конфлікту, в тому числі на окупованих територіях, пояснює, що в британських медіа «терористи» — це вузьке визначення: «Це фактично юридичний термін. Чи називати когось так, чи ні — має вирішити суд — як от із терміном “вбивця”» [5]. Мабуть, цю проблему має вирішувати не лише суд, а й законодавець.

У річній доповіді міжнародної неурядової організації *Amnesty International* за 2015 р. було заявлено про глобальний наступ на права і свободи людини в Україні. Розділ щодо ситуації в Україні зосереджується на розслідуваннях злочинів проти Майдану, збройному конфлікті, «в'язнях сумління», свободі вираження (мається на увазі діяльність засобів масової інформації), правах ЛГБТІ та порушеннях прав людини в Криму. Т. Мазур, виконавчий директор *Amnesty International* в Україні, наголосила: «Найбільша проблема в Україні — це безкарність. Це стосується як воєнних злочинів, скоєних обома сторонами конфлікту на сході країни, так і порушень і зловживань під час Євромайдану» [6].

Дуже актуальна для України проблема шахрайства та економічних злочинів. Чого лише варта історія з недавнім офшорним скандалом. 8 червня 2016 р. Європарламент затвердив рішення про створення комітету з розслідування так званого «панамського досьє», що містить докладну інформацію про офшорні компанії та їх кінцевих бенефіціарів. Комітет розслідуватиме можливі порушення союзного

законодавства про боротьбу з відмиванням грошей та ухиленням від сплати податків. Як відомо, результати глобального розслідування про офшорні компанії впливових людей були оприлюднені 3 квітня 2016 р. Понад 400 журналістів з усього світу вели розслідування від імені міжнародного консорціуму журналістів-розслідувачів. Серед фігурантів панамського скандалу про офшори й прізвища 12 діючих і колишніх відомих політиків, понад 120 бізнесменів і 29 багатих бізнесменів з рейтингу журналу «Forbes». У Панамському списку виявилися і громадяни України, у тому числі й офіційні особи [7].

На Конгресі порушувалася проблема незаконного видобутку корисних копалин. Зараз в Україні проводяться заходи з мінімізації незаконного видобутку бурштину — природної органічної сполуки, скам'янілої викопної смоли хвойних дерев, що використовується для виготовлення ювелірних прикрас, у парфумерії, народній медицині та електриці. Причому незаконний видобуток бурштину досяг таких розмірів, що для боротьби з цим явищем у Рівненській області знадобилося введення військ Національної гвардії України, а в Житомирській області — спецпідрозділів поліції.

Зміни у законодавстві сучасної України відбуваються, але дуже повільно і не завжди вони призводять до бажаного результату. Не сприяють підвищенню авторитету державної влади такі зміни у законодавстві, які погіршують криміногенну обстановку в країні. Так, у листопаді 2015 р. Верховна Рада України прийняла закон авторства народного депутата України Н. Савченко, який передбачає зарахування одного дня попереднього ув'язнення за два дні позбавлення волі. На середину листопада 2016 р.

за «законом Савченко» було звільнено 8,5 тис. людей, кожен десятий із них скоював тяжкі або особливо тяжкі злочини. Звільнені поповнили й без того величезну армію безробітних. В Україні станом на 16 грудня 2016 р. офіційно зареєстровано 337,9 тис. безробітних (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) [8]. За даними Національної поліції, 941 особа, звільнена за цим законом, повторно була затримана, а 403 із них відправлені назад до в'язниці. Разом із тим Верховна Рада України провалила вже два законопроекти, якими пропонувалося внести зміни до цього закону [9]. Політична функція кримінального права у цьому випадку виконана з великим знаком мінус.

Зауважимо, що вітчизняні вчені вже давно наполягали на прийнятті в Україні закону про кримінологічну експертизу. Проект цього закону був розроблений і поданий до Верховної Ради України ще 20 років тому, але й донині не прийнятий. Якщо б цей закон діяв, можливо, не було б таких прорахунків, які можемо спостерігати з «законом Савченко». До речі, відповідні закони діють у Білорусі, навіть у Росії.

Необхідно визнати, що проблема росту злочинності виникла не лише тому, що в'язні звільнені достроково, а ще й тому, що у сучасній Україні відсутні умови для ресоціалізації засуджених. Ще минулого року Верховна Рада прийняла Закон України «Про пробацію» [10]. Пробація — це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі,

та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Закон передбачає низку заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень. Цей закон є кроком у сфері наближення юстиції України до міжнародних стандартів і впровадження у державі принципово нової системи заходів кримінально-правового характеру, покликаних передусім забезпечити безпеку суспільства. Але в дійсності вказаний закон не працює, апробаційні програми не розробляються.

Відбуваються певні зміни і в структурі державного механізму. Слід зазначити, що в Україні у процесі реформування органів внутрішніх справ на сьогодні майже знищена система навчальних закладів, що здійснювали підготовку фахівців для правоохоронних органів. У результаті цього особи, які зобов'язані підтримувати законність, передусім поліцейські, мають відповідну фахову підготовку лише у тому разі, якщо вони до реформування Міністерства внутрішніх справ України встигли закінчити профільний навчальний заклад і набули професію юриста. В іншому ж випадку поліцейський замість того, щоб бути професіоналом, виявляється по суті «фігурою політичною», яка уособлює «наявність влади», але нездатна захищати права і свободи людини. Тим самим Україна, яка заявляє про свою повагу до європейських цінностей, робить неможливим їх досягнення на практиці.

Останнім часом в Україні все гучніше лунають заклики озброїти населення і займатися самообороною, тобто самосудом. Самосуд найчастіше відбувається тоді, коли держава не може, або не хоче захищати своїх громадян. Люди не вірять, що злочинець буде

покараний, оскільки кожен день бачать «подвійні» стандарти, «вибіркове» правосуддя, безкарність за тяжкі злочини для одних і жорстокі покарання для інших за будь-яку дрібницю. Для реформування нашої кримінальної юстиції потрібна передусім політична воля влади, закони, що втілюють її у життя, люди, які бажають і здатні реалізувати ці закони, а також наша громадянська активність.

Таким чином, кримінальне право покликане виконувати не лише специфічні галузеві основні функції, а й загальносоціальні. Лише у цьому випадку воно виконає своє соціальне призначення. Разом із тим кримінальне право має прогнозувати можливі злочини, давати рекомендації законодавцю щодо своєчасного встановлення кримінальної відповідальності за діяння, які у найближчому або віддаленому майбутньому слід визнати злочинами. Суспільство зможе якщо не запобігти негативним змінам, то хоча б пом'якшити їх. У зв'язку з останнім виникає запитання: чи можна передбачити злочин? Відповідь на це запитання шукали представники різних наук. Заслуговує на увагу думка німецького професора, соціолога, економіста і дослідника геноциду Г. Хайнзона, обґрунтована ще у 2003 р. у книзі «Сини і світове панування: роль терору у підйомі і падінні націй». Науковець попереджає: одна з головних загроз для Заходу вже в першій чверті ХІХ ст. — так званий «демографічний пріоритет молоді» на Близькому Сході і в Африці на південь від Сахари (понад 20 % населення — молодь від 15 до 24 років). Це на протигагу пріоритету осіб працездатного віку у Східній Азії та Латинській Америці, пріоритету осіб похилого віку в Японії та Європі. Протягом всього лише п'яти поколінь (1900–2000 рр.) населення

в мусульманському світі виросло з 150 млн до 1 200 млн осіб, тобто більше ніж на 800 %. Г. Хайнзон дає пояснення явищу, яке породжує (на перший погляд) непередбачувану і незрозумілу хвилю тероризму і насильства, що руйнує нині світ, назвавши це явище «злостісним демографічним пріоритетом молоді». Насильство — передбачуваний і неминучий результат у тих випадках, коли молоді люди ситі і живуть у суспільстві, де їх занадто багато і де вони заявляють претензії до суспільства, оскільки розуміють, що у цьому суспільстві вони не в змозі реалізувати свої потреби.

Саме з цієї причини з арабо-африканського світу і хлинув в останні роки потік мігрантів у Європу. Повністю «молодіжний міхур» (за висловом Г. Хайнзона) надметься в Африці і на Близькому Сході до 2025 р. Глобальна загроза, яку він буде створювати протягом декількох наступних десятиліть, може зробити ХХІ ст. ще більш кривавим, ніж ХХ ст. Професор пише: «Надлишок молодих людей майже завжди веде до кровопролиття і до створення або руйнування імперій. Тенденція насильства наростає в тих суспільствах, де молодь 15–29 років становить більше 30 відсотків від загального населення. При цьому не суттєво, в ім'я чого чиниться насильство: релігія, націоналізм, марксизм, фашизм. <...> Головне — надлишок молоді. Та сама порохова бочка, до якої досить піднести сірник» [11]. Це при тому, що молодь охоче сприймає ідеологію, яка прощає і звільняє її від будь-якої відповідальності. Г. Хайнзон вважає, що перспективи Старого світу сумні. До середини століття Європу поховає хвиля біженців зі Сходу [12]. Вже до 2040 р., за прогнозами демографів, половина населення Землі у віці до 25 років буде складатися з африкан-

ців. Старий світ без єдиного пострілу здасться цій гігантській армії. Щоб призупинити бурхливий потік біженців, Г. Хайнзон пропонує терміново зняти з державного бюджету тяжкий тягар загального благоденства мігрантів завдяки допомозі, яка їм надається.

З теорією Г. Хайнзона можна беззастережно погодитися, якщо йдеться про молодих людей арабського й африканського світу, які залишаються у своїх країнах, де їх дійсно багато. Але якщо вони мігрують до Європи, то потрапляють у країни, де переважну більшість населення становлять люди похилого віку. Чому ж вони проявляють агресію не лише на своїй батьківщині, а й у Європі, де, як здавалося б, вони можуть реалізувати свої інтереси? Мабуть, річ у тому, що їх світогляд сформувався за умов, описаних Г. Хайнзоном. Отже, світогляд, який формується у дитячому і підлітковому віці, визначає поведінку людини у майбутньому, зміна ж умов її існування, соціальне оточення не можуть суттєво вплинути на цей світогляд.

У нас більшість людей — це люди похилого віку, їх світогляд сформувався в умовах тоталітарного режиму. Але з молоддю ще гірше: свідомість молоді формувалася за умов корупції, зневаги до людини, неможливості законним шляхом реалізувати свої законні інтереси. Тому свідомість, у тому числі і правосвідомість, деформована. Це означає, що як перші, так і другі, не можуть розумно розпорядитися необмеженою свободою, яку їм обіцяють перед кожними виборами. Агресія і насильство тут неминучі. Вказану обставину має враховувати законодавець, коли визначає у кримінальному законодавстві діяння, які є злочином. Необхідно розширити перелік таких діянь. Це сприятиме як стримуванню злочинності в певних межах, так і ство-

ренню умов для реалізації свободи кожним, у тому числі і потенційним агресором.

Таким чином, злочинність необхідно прогнозувати, передбачати. Масштабність проблем кримінально-правової протидії злочинності, динамізм обстановки, різноманіття процесів і явищ, пов'язаних із відтворенням злочинності та її проявами в соціальному житті, зумовлюють актуальність комплексного прогнозування розвитку ситуації. Без цього неможливо досягти точності і своєчасності у визначенні цілей і завдань у сфері протидії злочинності, їх співвідношення і пріоритетів; неможливо встановити необхідні обсяги та інтенсивність заходів попередження, кримінально-правового, пенітенціарного, а також кримінально-політичного впливу на злочинність. Актуальність прогнозування у сфері протидії злочинності зумовлена ще й тим, що, по-перше, з'явилась яскраво виражена соціальна потреба удосконалення кримінально-правових, пенітенціарних і кримінально-процесуальних основ протидії злочинності; по-друге, стало очевидним, що сучасні масштаби злочинності детермінують створення державної системи комплексного спостереження, аналізу і прогнозу у сфері протидії злочинності.

Злочинність, будучи продуктом життєдіяльності суспільства як цілісного утворення, є соціально опосередкованим явищем, що вміщує у собі суспільно небезпечні для нього наслідки. Соціальний генезис злочинності дозволяє зробити й інший висновок методологічного характеру, згідно з яким злочинність як соціальний феномен є однією з характеристик стану суспільства на конкретному історичному етапі його розвитку. Однак просте декларування принципу соціальної зумовленості злочинності

не дозволяє чітко пояснити наявні відмінності у злочинності, які проявляються різнопланово і багатоаспектно. Конфлікт між людською особистістю і нелюдським суспільним устроєм має безліч причин. Не кожна людина здатна розумно розпоряджатися своєю свободою, тому, прагнучи свободи і рівності для всіх, слід пам'ятати про наслідки насамперед для законослухняної особи, яка в умовах свободи нерідко стає жертвою.

Кримінальне право відіграє необхідну, але підпорядковану роль у сфері протидії злочинності. Вирішальне значення у запобіганні злочинам, зниженні їхньої кількості мають політичні, економічні та соціальні реформи і заходи, що підвищують життєвий рівень населення, рівень освіти і медичного обслуговування, сприяють розвитку культури в країні, підвищують рівень суспільної моралі, соціальний захист населення, можливості реалізації законних інтересів. Захистити себе від правопорушників суспільство може не завдяки їх ізоляції за допомогою репресивних інститутів, а шляхом усунення, блокування причин, що породжують протиправну поведінку.

Суспільство потребує стабільності і порядку. Невпевненість у завтрашньому дні породжує невизначеність, страх, втрату соціальних орієнтирів. За таких умов домінантним фактором стабілізації суспільного розвитку має стати право. Юридична наука, у тому числі наука кримінального права, має чітко сформулювати уявлення про роль права в управлінні суспільством. Ефективність впливу правового чинника на стабілізаційні процеси в суспільстві визначається, з одного боку, якістю чинних нормативно-правових актів, а з другого — морально-етичним ставленням до права з боку

суспільства. Право можна розглядати як цінність, що покликана сформувати нові ідеали суспільної свідомості населення, і як засіб передачі владної волі, що спрямована на формування соціального порядку. Новий соціальний порядок потребує нової парадигми кримінального права, де ключовою ланкою має бути динаміка його розвитку на основі емпіричних знань щодо злочинності. При цьому слід враховувати динаміку історичного часу розвитку суспільних процесів, які майже досягли своєї межі й обмежені одним поколінням, тобто 45 років. Науково-технічний прогрес і нові технології змінюються майже кардинально протягом десяти років. На думку С. Капіци, багато бід, які ми переживаємо, пов'язані з несподіваним настанням перехідного періоду. Наша мораль, суспільні установки, цінності були пристосовані до того режиму розвитку, який не змінювався віками, а нині динамічно змінюється [13]. Всі ми поки що перебуваємо під впливом саме таких життєвих установок, тоді як реальність потребує постійних змін, які б не тільки встигали, а й передбачали розвиток суспільних процесів.

Отже, необхідною умовою вирішення завдання підвищення ролі права у суспільстві є високий рівень правової

свідомості людей, що становлять так звану владну еліту. Влада встановлює певні правила поведінки, яких члени суспільства повинні дотримуватися під загрозою настання несприятливих наслідків. При цьому в процесі законотворення необхідно враховувати, що метою держави, яка прагне стати правовою, є прийняття таких законів, яким би члени суспільства підпорядковувались добровільно, розуміючи вигоду встановлення певних правил і необхідність їх дотримання. Водночас владним органам необхідно докладати зусиль для формування у населення поваги до права, для усвідомлення кожним моральної цінності права. За умов відсутності стабільності як у суспільстві, так і в державі, саме держава повинна виконувати роль такої організуючої сили, яка покликана захищати і виражати інтереси всього суспільства загалом і кожної людини зокрема. Не випадково, Тринадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя зазначив, що сталий розвиток і верховенство права тісно взаємопов'язані і взаємно посилюють один одного. Саме держава повинна регулювати соціальні процеси на основі принципу верховенства права для забезпечення сталого функціонування і розвитку суспільства.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Дохинская* декларация о включении вопросов предупреждения преступности и уголовного правосудия в более широкую повестку дня Организации Объединенных Наций в целях решения социальных и экономических проблем и содействия обеспечению верховенства права на национальном и международном уровнях, а также участием общественности [Електронний ресурс]. — Режим доступу : https://www.unodc.org/documents/congress//Declaration/V1504153_Russian.pdf.
2. *Теракт* в центре города: грузовик протаранил рождественскую ярмарку в Берлине [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://russian.rt.com/world/article/343201-berlin-gruzovik-yarmarka-zhertvy>.
3. *В США* вышла новая статья о коррупции в Украине [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://korrespondent.net/world/worldabus/3679810-v-ssha-vyshla-novaia-statia-o-korruptsyu-v-ukrayne>.
4. *Успехов* ноль. Коррупция после Майдана [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3775556-korruptsyia-v-ukrayne-vynuzhdeny-uly-sohlasny>.
5. *Кузнецова* Є. Чому терористів не називають «терористами» у західних ЗМІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/08/11/7077397/>.

6. *Найбільша* проблема в Україні — це безкарність — Amnesty International [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uacrisis.org/ua/40555-amnesty-international-5>.
7. *Оффшорний* скандал. Європарламент створив комітет по розслідуванню «панамського архіва» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://nv.ua/ukraine/politics/ofshornyj-skandal-evroparlament-sozhdal-komit-et-po-rassledovaniju-panamskogo-arhiva-143182.html>.
8. *Зареєстроване* безробіття у 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. *Рада* провалила зміни до «закону Савченка» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://espreso.tv/news/2016/11/15/rada_provalyla_zminy_do_quotzakonu_savchenkoquot.
10. *Про пробацію* : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.
11. *Черных Е.* Беженцы в Европе: континенты завоевывает молодежь [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://kp.ua/life/514945-bezhentsy-v-evrope-kontynenty-zavoevuyet-molodezh>.
12. *Хайнзон Г.* Мальчики для джихада [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://5165news.com/nota-bene/гуннар-хайнзон-мальчики-для-джихада>.
13. *Капица С.* История десяти миллиардов [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://starwalker62as.livejournal.com/250621.html>.

REFERENCES

1. Dohinskaja deklaratsija o vključenii voprosov preduprezhdenija prestupnosti I ugovnogo pravosudija v bolee shirokiju povestku dnja Organizatsii Obedinennyh Natsyj b tseljach reshenija sotsialnyh i ekonomicheskikh problem i sodejstija obespečeniju verhovenstva prava na natsionalnom i mezhdunarodnom urovnjach, a takzhe uchastiju obschestvennosti [The Dokhinsky declaration on inclusion of questions of crime prevention and criminal justice in wider the Agenda of the United Nations for the solution of social and economic problems and assistance to ensuring the rule of law on national and international levels, and also to participation of the public]. Available at: https://www.unodc.org/documents/congress/Declaration/V1504153_Russian.pdf.
2. Terakt v tsentre goroda: gruzovik protaranil rozhdestvenskiju jarmarku v Berline [Terrorist attack in the downtown: the truck rammed a Christmas fair in Berlin]. Available at: <https://russian.rt.com/world/article/343201-berlin-gruzovik-yarmarka-zhertvy>.
3. V USA vyshla novaja statja o korruptsii v Ukraine [In the USA there was new article about corruption in Ukraine]. Available at: <http://korrespondent.net/world/worldabus/3679810-v-ssha-vyshla-novaia-statja-o-korruptsyy-v-ukrayne>.
4. Uspechov nol. Korruptsija posle Maidana [Progress zero. Corruption after the Maidan]. Available at: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3775556-korruptsyya-v-ukrayne-vynuzhdeny-lyly-sohlasny>.
5. Kuznetsova E. Chomu terorystiv ne nazyvajut «terorystamy» u sachidnyh ZMI [Why terrorists are not called «terrorists» in the western media]. Available at: <http://www.pravda.com.ua/columns/2015/08/11/7077397/>.
6. Naibilsha problema v Ukraini — tse bezkarnist — Amnesty International [The biggest problem in Ukraine is an impunity — Amnesty International]. Available at: <http://uacrisis.org/ua/40555-amnesty-international-5>.
7. Ofshornyj skandal. Evroparlament sosdal komitet po rassledovaniju «panamskogo archiva» [Offshore scandal. The European Parliament created committee on investigation «Panama archive»]. Available at: <http://nv.ua/ukraine/politics/ofshornyj-skandal-evroparlament-sozhdal-komit-et-po-rassledovaniju-panamskogo-arhiva-143182.html>.
8. Zareestrovane bezrobittja u 2016 rotsi [The registered unemployment in 2016]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Rada provalyla smyny do «zakonu Savchenko» [Rada failed changes in «Savchenko's law»]. Available at: http://espreso.tv/news/2016/11/15/rada_provalyla_zminy_do_quotzakonu_savchenkoquot.
10. Pro probatsiju: Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 r. № 160-VIII [About a probation: The law of Ukraine of February 5, 2015 № 160-VIII]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.
11. Chernyh E. Bezhenzy v Evrope: kontynenty zavoevuyet molodezh [Refugees in Europe: continents are won by youth]. Available at: <http://kp.ua/life/514945-bezhentsy-v-evrope-kontynenty-zavoevuyet-molodezh>.
12. Hainzon G. Malchiki dlja dzhihadu [Boys for Jihad]. Available at: <http://5165news.com/nota-bene/гуннар-хайнзон-мальчики-для-джихада>.
13. Kapitsa S. Istotija desjati milliardov [History of ten billion]. Available at: <http://starwalker62as.livejournal.com/250621.html>.

Шакун В. І. Соціальна роль кримінального права

Анотація. Розкривається соціальна роль кримінального права у зв'язку з реалізацією його функцій. Наголошується на необхідності співвідносити функції кримінального права з міжнародними стандартами щодо вирішення соціальних та економічних проблем і сприяння забезпеченню верховенства права. Стверджується, що кримінальне право має передбачати можливі злочини, давати рекомендації законодавцю щодо своєчасного встановлення кримінальної відповідальності за діяння, які у найближчому або віддаленому майбутньому слід визнати злочинами.

Ключові слова: кримінальне право, функції кримінального права, злочинність, верховенство права, суспільство.

Шакун В. И. Социальная роль уголовного права

Аннотация. Раскрывается социальная роль уголовного права в связи с реализацией его функций. Подчеркивается необходимость соотносить функции уголовного права с международными стандартами по решению социальных и экономических проблем и содействию обеспечению верховенства права. Утверждается, что уголовное право должно предусматривать возможные преступления, давать рекомендации законодателю относительно своевременного установления уголовной ответственности за деяния, которые в ближайшем или отдаленном будущем следует признать преступлениями.

Ключевые слова: уголовное право, функции уголовного права, преступность, верховенство права, общество.

Shakun V. The Social Role of the Criminal Law

Annotation. Reveals the social role of criminal law in connection with the exercise of its functions. It emphasizes the need to correlate the function of criminal law with international standards to address social and economic problems and to promote the rule of law. It is alleged that the criminal law should provide for the possible crime, make recommendations to the legislator regarding the timely establishment of the criminal liability for acts that in the near or distant future, should be recognized as crimes.

Key words: criminal law, the function of criminal law, crime, the rule of law and society.